

Een lommerijk oord des doods

Februari 1943: Geëvacueerde patiënten van de psychiatrische inrichting in Santpoort komen aan in Den Dolder.

DEN DOLDER

Door bestuurlijk falen zijn tijdens de Duitse bezetting onnodig veel patiënten van de psychiatrische inrichting Willem Arntsz Hoeve in Den Dolder aan hongers, tuberculose en andere aandoeningen bezweken. Het zogenoemde regentencollege had meer oog voor het boekhoudkundig welzijn van de WA Hoeve dan voor de gezondheid van de patiënten.

SANDER VAN WALSUM

Tot die conclusie komen de historici Cecile aan de Stegge en Marco Gietema in hun boek *Vergeten Slachtoffers*, dat vandaag in Den Dolder in het bijzijn van 'nabestaanden en anderszins betrokkenen' wordt gepresenteerd.

Vrijwel nergens in Nederland lag het sterftcijfer in de oorlogsjaren op een zo hoog niveau als in de WA Hoeve. Vóór de oorlog maakte de instelling, die destijds over 902 bedden beschikte, internationaal nog school met 'gemeenschaps- en verantwoordelijkheidstherapieën' - die ten doel hadden dat patiënten 'onafgebroken met anderen (konden) verkeren'. Enkele jaren later, in de nadagen van de bezetting, stierven de patiënten er 'als sneeuw voor de zon'. Tussen 1940 en 1945 overleden 1163 patiënten, tegen 553 in de periode 1934-1939.

De auteurs van *Vergeten Slachtoffers*, die hun onderzoek

verrichtten in opdracht van de rechtsopvolgers van de Willem Arntsz Stichting, stelden vast dat tijdens de Hongerwinter in de WA Hoeve de piek in de sterfte zich enkele maanden eerder aftekende dan in de rest van Nederland, en dat de sterfte er in een vroeger stadium van de oorlog op een uitzonderlijk hoog niveau lag. Een kwart van alle mensen die tijdens de oorlog overleden in de gemeente Zeist, waar Den Dolder deel van uitmaakt, was afkomstig van de WA Hoeve. In 1945 bedroeg de gemiddelde leeftijd van overleden patiënten 51 jaar bij de mannen (tegen 68 jaar in 1940) en 58 jaar bij de vrouwen (tegen 65 jaar in 1940).

In eerdere publicaties over de lotgevallen van de WA Hoeve tijdens de Duitse bezetting werd de sterfte - waarvan de omvang tot dusverre niet bekend was - vooral in verband gebracht met de barre omstandigheden in de winter van 1944/'45: langdurige kou, voedselschaarste als gevolg van de spoorwegstaking en wanbeheer door de NSB-leiding van de WA Hoeve. Aan de Stegge en Gietema menen dat de sterfte onder de patiënten niet alleen op deze factoren is terug te voeren.

Zo werd hun al in 1940 twintigduizend kilo brood minder toegewezen dan in het voorgaande jaar. Tussen mei 1940 en januari 1941 nam het gemiddelde gewicht van vrouwelijke en mannelijke patiënten met respectievelijk 4,3 en 5,6 kilo af. Patiënten van de derde klasse, die voor de oorlog al onder een veel soberder regime leefden, dan de patiënten van de klassen 2A, 2B en 1, kwamen dagelijks 400 calorieën te kort.

Voor die desastreuze ontwikkeling was het bestuur (regentencollege) van de WA Hoeve, dat in 1943 overging in NSB-handen, ten dele zelf verantwoordelijk. Zo ondernam het niets toen de WA Hoeve overbevolkt raakte na de komst van 800 patiënten uit inrichtingen in de

kuststreek (wier onderkomen moest wijken voor de Duitse Atlantikwall). Ziekten verspreidden zich snel. Patiënten, gehecht aan orde en regelmaat, raakten met zoveel nieuwkomers de kluts kwijt. 'Men kan tegenwoordig niet eens meer rustig gek wezen', klaagde een van hen.

Verder maakte het regentencollege geen financiële reserves vrij om de voedselvoorziening te verbeteren - ook niet toen bescheiden winsten werden geboekt met de verkoop van hout uit de bossen op het terrein. Het bezuinigde zelfs op voedsel.

Geneesheer-directeur C.G.J. Keulemans, die in de zomer van 1943 aantrad als opvolger van de anti-Duitse C.F. Engelhard, meende de Duitsers te moeten behagen met een schenking van brandstoffen. Deze vriendendienst, in combinatie met het feit dat de WA Hoeve niet over een efficiënte stookinstallatie beschikte, had tot gevolg dat de patiënten kou leden en daardoor te vaak in bed bleven liggen. 'De Hongerwinter vormde voor de patiënten de genadeklap na een langdurige lijdensweg', constateren Aan de Stegge en Gietema.

Nog in het voorjaar van 1945 maakte Keulemans bezwaar tegen de verdeling van Zweeds witbrood onder de patiënten.

Verreweg de meeste artsen en verpleegkundigen weigerden, onder verwijzing naar hun zorgplicht, de Duitsers inlichtingen te verstrekken over de Joodse patiënten. Meerdere weigerachtige personeelsleden - onder wie Engelhard - werden voor kortere of langere tijd gevangen gezet. Op de vraag van een Duitser hoe het kwam dat zich met name onder de uit Santpoort geëvacueerde patiënten zoveel Joden bevonden, antwoordde een van hen dat dit 'voornamelijk het gevolg was van de moeilijkheden waarin de joodse bevolking zich momenteel bevindt'.

Van de naar schatting 125 Joodse patiënten werden er 35 opgepakt, van wie slechts één de oorlog overleefde.

Zo werd 'een bloeiende gemeenschap van zieken en gezonden' in vijf jaar tijd gereduceerd tot een poel van anonieme ellende. Nog lang na de oorlog wisten nabestaanden niet onder welke omstandigheden hun geliefden waren gestorven en waar ze waren begraven. Altrecht en Reinaerde, de huidige beheerders van de WA Hoeve, hebben met het boek 'deze groep patiënten, die destijds aan onze zorg waren toevertrouwd, willen erkennen'.

Vrijwel nergens in Nederland lag het sterftcijfer in de oorlog op een zo hoog niveau als in de psychiatrische inrichting WA Hoeve in Den Dolder. Wan-bestuur van de NSB-leiding had tot gevolg dat de patiënten 'er als sneeuw voor de zon stierven'.